

МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ УСВІДОМЛЕННЯ ХУДОЖНІХ ДЕТАЛЕЙ ЯК ХАРАКТЕРОТВОРНОГО ЧИННИКА ОБРАЗІВ-ПЕРСОНАЖІВ

Змалювання одного і того ж явища, одного і того ж об'єкта набуває у кожного письменника своєї неповторної особливості. Така своєрідність бачення письменником світу може виявлятися в усьому – в характері тематики, в системі ідейно-художніх образів... Звичайно, що вивчити усі тонкощі стилю письменника неможливо, але вкрай необхідно виховати в учнів відчуття тексту, хоча "...зрозуміти ціле за певним фрагментом важче, ніж фрагменту у контексті цілого" [Ковальчук 1996: 38].

Пасічник Є. А. зауважує, що "...робота над стилем письменника вимагає від учителя виділити найхарактерніше в творчості митця. Немає потреби аналізувати усі підряд художні засоби письменника. Такий аналіз не поглиблюватиме, навпаки, позбавлятиме радості від спілкування з мистецтвом, притуплюватиме естетичні враження учнів... Треба... простежити, які улюблені теми і проблеми письменника, їх новаторський характер, найулюбленіші його жанри, особливості його мови, принципи побудови його творів, способи творення образів тощо" [Пасічник 1983: 206].

Пізнавальними завданнями на осмислення художньої майстерності митця можуть бути такі:

1. Підготовка довільних оповідань за окремими деталями твору.
2. Усне малювання (за уявою).
3. Усні розповіді на задану тему.
4. Осмислення образного значення слова, складання тексту із тексту з протилежним значенням.
5. Спостереження над художніми тропами.
6. Простеження естетичної функції деталі.

7. Складання рефератів, доповідей (до семінарського заняття).
8. Зіставлення творів одного і того ж письменника.
9. Самостійний аналіз художнього твору, що не вивчається на уроці.
10. Завдання на розвиток асоціативного мислення з допомогою вияву образного значення слова.
11. Рецензування.
12. Відгук на ту чи іншу публікацію літературознавців, перекладачів...
13. Одночасне сприйняття двох планів: конкретно – предметно-го і образного значення слова.

Простежимо естетичну функцію портретної деталі як характеротворного чинника образів-персонажів.

Творчі завдання такого плану допомагають подолати складений традиційно в школі аналіз образів-персонажів, який полягає у вияві “рис”, “якостей”, “особливостей”, котрими письменник наділив своїх персонажів. У свідомості дітей через такий аналіз образ втрачав першорядність, замість нього з’являлася схема. За таких умов важко говорити про якість оживлення дійової особи в уяві дітей, через яке вони змогли б побачити у кожному персонажі його індивідуальне, безпосереднє, найбільш характерне.

Звернемося до повісті М. М. Коцюбинського “*Fata morgana*” (10 кл.). М. М. Коцюбинський прагне у своїй прозі збудувати нову поетику, знайти нові принципи змалювання людини. Один із них – перенесення точки зору у внутрішній світ персонажа. Змінюються функції і значення слова. Воно, як сказав свого часу Ернест Хемінгуей, стає подібним до айсберга, у якого над водою видно лише одну восьму частину, а сім восьмих заховані в глибині океану. Слово стає багатовимірним, набуває підтекстових значень. Кожна деталь – чи то зовнішність персонажа, чи то його внутрішнє переживання віддзеркалює складний духовний світ дійової особи (героя). Таке яскраве, насичене слово до кінця може “розшифрувати” тільки уважний і підготовлений читач. М. М. Коцюбинський – неперевершений майстер художньої деталі.

Реальний факт, деталь, переломлені через художню свідомість письменника, стають яскравим символом великої соціальної ваги.

Торкнемося безпосередньої роботи над твором, конкретніші характеристики образу Маланки. Простежимо мотиви такої самозреченої любові до землі, адже це було визначальною рисою поведінки Маланки.

Не випадково письменник знову, як і в образі Андрія, зосереджує увагу на руках героїні, бо для селянина в руках – душа трудящої людини, тому саме через цю деталь письменник передає внутрішній світ, переживання, настрої, поведінку Маланки. Перед учнями ставимо завдання: простежити естетичну функцію портретної деталі, яка полягає у зображенні не стільки зовнішності персонажа, скільки внутрішнього психічного життя, яке мотивує поведінку Маланки.

1. Учні простежують, що зовнішня характеристика Маланки подається дуже скупко – лише кількома виразними деталями: “спущені додолу очі й затиснені губи” [Коцюбинський 1973: 46]. Та все ж стрижневою портретною деталлю стає вже згадувана – руки. Чекаючи відкриття фабрики, закидаючи Андрієві про несумісність людини й економії, думає про себе: “У неї вже руки посохли від праці, вона вже жила висотала з себе, аби не здохнути, прости господи, з голоду...” [Коцюбинський 1973: 49]. Ота сухість – результат виснажливої багаторічної праці, на землі. Отут і з’являється ця яскрава виразна деталь – “сухі і чорні, немов залізні, руки” – символ хліборобської праці. Героїня згадує: “Он де вони почорніли, оті руки: на роботі в панів” [Коцюбинський 1973: 51].

2. Під час подальшого аналізу тексту учні виділяють “утопічний образ землі” [Кузнецов, Орлик 1990: 35], уявлюваний Маланкою святковою, щасливою картиною, де контрастно вписується у системі святочних деталей пейзажу лейтмотивна картина: “То її чорні руки походили тут” [Коцюбинський 1973: 53]. Розквіт природи і відцвітання Маланки органічно поєдналися. Вся доля героїні закарбувалася в тих чорних і сухих руках. Звід-

си починається душевне відродження Маланки, ця лейтмотивна деталь: “Хоч на старість діждалась” [Коцюбинський 1973: 53] – вона передає всезростаючий настрій очікування Маланкою землі.

3. Крива настроїв змінювалася, момент, заради якого вона жила, – це наділ землі. Автор по-новому відтінює смисл деталі, яка розкриває інший підтекст мікрообразу рук, які уже не викликають жалості, співчуття до неї, а швидше гордість, радість за неї: “В ногах чулась міць, у руках сила. Чорні жилаві руки були наче з заліза” [Коцюбинський 1973:62].

4. Як змінюється настрої, думки, поведінка Маланки, коли Андрій повідомляє про пуск гуральні, “вона тільки глянула на свої чорні та сухі руки, що просили іншої праці, і почула, як її мрії впали глибоко, аж на дно серця” [Коцюбинський 1973: 65]. У серце входить безнадія.

5. Події досягають апогею. Народ збирається на демонстрацію. І тут письменник відкриває новий смисловий шар психологічного підтексту цієї ж деталі – серед тих, хто зібрався “і Маланка з своїми сухими руками” [Коцюбинський 1973: 111].

6. Прагнення селянки – трудівниці одержати землю і тим знайти єдність із цим світом так і лишається нездійсненим.

У кінці спостереження учні дійдуть до висновку, що М. М. Коцюбинський у заключних штрихах твору зводить у єдиний смисловий вузол усі лейтмотивні деталі, що мотивують поведінку персонажа. У результаті такого простеження школярі відзначають у персонажеві своє, індивідуальне, характерне тільки для цього героя, що дасть змогу краще зрозуміти творчу лабораторію письменника.

Уведення у процес навчання пошукових, евристичних шляхів пізнання, без сумніву, активізує когнітивну діяльність школярів, розвиває творчий підхід до розв’язання навчально-пізнавальних завдань, серед яких чинне місце повинні посісти завдання, спрямовані на розвиток літературно-творчих та літературознавчих здібностей учнів. Саме такими є запропоновані завдання, які вчать

учнів умінню оцінювати ідейну, художню й естетичну вартість твору під час поглибленого осягнення художніх деталей та усвідомлення цілісної естетичної концепції за текстами письменника.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Ковальчук 1996 – Ковальчук О. П. Виховання в учнів відчуття тексту // Дивослово. – 1996. – № 5-6. – С. 35-40.
- Коцюбинський 1973 – Коцюбинський М. М. *Fata morgana* // Твори: У 7 т. – К.: Наук. думка, 1973-1975. – Т. 3. – 429 с.
- Кузнецов, Орлик 1990 – Кузнецов Ю. Б., Орлик П. І. Слідами феї Моргани: Вивчення творчості М. М. Коцюбинського в школі: Посібник для вчителя. – К.: Рад. школа, 1990. – 208 с.
- Пасічник 1983 – Пасічник Є. А. Українська література в школі. – К.: Рад. школа, 1983. – 318 с.

Валерія Пустовіт

МЕНТАЛЬНІСТЬ УКРАЇНЦЯ ЗА РОМАНОМ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО “ЮЛІЯ, АБО ЗАПРОШЕННЯ ДО САМОВБИВСТВА”

Бурхливий розвиток суспільства ще раз доводить, що на порядку денному стоїть питання еволюції й формування нової особистості третього тисячоліття. За багатовіковий досвід існування української нації ми можемо простежити які риси менталітету набули наші сучасники. Саме проблема формування характеру, внутрішнього “Я” втілено в образі головного героя роману П. Загребельного “Юлія, або Запрошення до самовбивства”.

“Юлія...” – це останній надрукований роман автора. І хоча він вийшов друком у журналі в 1995 році, окреме видання світ побачило лише в 2002. Твір спроектований на сучасність, у кожному рядку можна почути голос митця, який намагається докричатись до нас, попередити про небезпеку, примусити прислухатись до внутрішнього голосу, відчутти, що ми – українці, нація, гідна своїх пращурів.